

Prof. dr hab. dr h.c. multi Bogusław Banaszak
Uniwersytet Zielonogórski

OPINIA O ROZPRAWIE DOKTORSKIEJ

Pana magistra Jana Plisa pt. *Ewolucja praw człowieka trzeciej generacji* (Olsztyn 2017, s. 309).

1. Wybór tematu rozprawy doktorskiej Pana magistra Jana Plisa należy ocenić pozytywnie. Rzadko zdarzają się dysertacje tak aktualne i skierowane ponadto swoimi konkluzjami na przyszłość, podpowiadające ustawodawcy pewne rozwiązania w koniecznych do stworzenia normach prawnych. Poruszone przez Doktoranta zagadnienie było dotychczas omawiane przez specjalistów z zakresu praw człowieka, prawa międzynarodowego oraz przez konstytucjonalistów, ale bardziej w aspekcie poszczególnych kategorii praw trzeciej generacji lub pojedynczych z tych praw niż w sposób kompleksowy. Z tego punktu widzenia otrzymujemy pracę jeżeli nie pionierską, to jedną z nielicznych mającą w danym zakresie charakter całościowy. Pierwszą taką w polskiej literaturze przedmiotu. Stanowi ona nowe ujęcie badanej problematyki, gdyż nie ogranicza się wyłącznie do prawa międzynarodowego, wyłącznie do prawa europejskiego lub wyłącznie do prawa wewnętrznego, ale w zrównoważony sposób obejmuje wszystkie te porządki prawne. Recenzowana dysertacja może stworzyć bazę dla prac nad rozwiązaniami prawnymi służącymi rozwojowi praw trzeciej generacji w prawie międzynarodowym i wewnętrznym, a także w prawie europejskim. Rozwiązaniami dostosowanymi zarówno do wymogów współczesności jak i wymogów przyszłości.

2. Wyraźnie sformułowany jest we wstępie (s. 8) cel pracy – „przedstawienie katalogu praw trzeciej generacji, ustalenie treści poszczególnych praw oraz ich gwarancji prawnych. W sposób szczególny chodzi zaś o przedstawienie genezy i rozwoju praw trzeciej generacji (tzw. praw solidarnościowych) na trzech płaszczyznach: międzynarodowej, europejskiej oraz krajowej.”

Cele rozprawy zostały dobrze zrealizowane w trakcie badań, których rezultat stanowi recenzowana praca.

3. Teza rozprawy nie jest wyraźnie sformułowana. Nie dziwi to w przypadku prac mających charakter opisujący badane zjawiska *in statu nascendi*. Można jednak uznać przedostatni akapit rozważań na s. 280-281, za rozbudowane stanowisko Autora oddające w istocie zawartość tezy dysertacji. Uzupełnia ją ważna konstatacja znajdująca się w zakończeniu (s. 273-274): „Największy mankament praw człowieka trzeciej generacji stanowią gwarancje prawne ich realizacji. Realizacja tych praw jest możliwa, i to tylko w ograniczonym zakresie, w przypadku prawa do środowiska i prawa do dobrej administracji. Parasol ochronny tych wartości rozciągnięty jest pośrednio poprzez realizację praw człowieka pierwszej generacji.”

4. Naukowa baza recenzowanej rozprawy zasługuje na ocenę bardzo dobrą. Imponująco przedstawia się już objętość wykazu literatury (ponad 300 pozycji). Podkreślić należy, że w „bibliografii” nie znalazłem żadnego aktu prawnego, orzeczenia lub opracowania naukowego, który nie zostałby uwzględniony w rozważaniach. W odniesieniu do publikacji naukowych warto zauważyć, że Autor wykorzystał większość istotnych pozycji występujących w literaturze polskiej i nieliczne z literatury anglojęzycznej (mającej istotne znaczenie dla omawianego tematu). Omówienia tej ostatniej (i to obszerne) spotykamy jednak w pracach naukowców polskich i Autor z nich korzysta. Skorzystał także z relewantnych dla omawianego zagadnienia orzeczeń TS UE, ETPCz, polskiego SN i TK oraz włoskiego i portugalskiego TK.

To wszystko stanowi dobry punkt dla badań, a przy okazji świadczy dobrze o naukowym warsztacie Doktoranta.

5. Struktura dysertacji odpowiada autorskiej koncepcji ujęcia tematu. Rozprawę inicjuje wstęp zawierającej w istocie to co zwykle, a więc przedstawienie struktury pracy i zawartości poszczególnych jej rozdziałów. Ma on także sporo uwag merytorycznych. Po nim rozważania ujęte są w 5 rozdziałów. Dwa pierwsze z nich mają charakter wprowadzający do problematyki poruszanej w rozprawie. Autor omawia w nich kolejno: pojęcie praw człowieka, ich genezę i rozwój oraz generacje praw człowieka. Następne trzy rozdziały stanowią rozwinięcie głównego przedmiotu rozważań paralelnie analizując prawa człowieka trzeciej generacji w międzynarodowym, europejskim i wewnętrznym systemie ochrony praw jednostki. W tym ostatnim przypadku (rozd. V) Autor szczególną uwagę, co nie dziwi, poświęca ujęciu tych praw w Konstytucji RP z 1997 r. i w polskiej praktyce ustrojowej.

Generalnie rzecz biorąc układ pracy jest przejrzysty i konsekwentny. Wątpliwości budzi tylko jedno zagadnienie. Omawiając prawa człowieka trzeciej generacji w

międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka (rozdz. III) Doktorant wydaje się traktować prawo do rozwoju (bez żadnych dookreśleń, przymiotników) przede wszystkim w aspekcie ekonomicznym (s. 119 i n.). Dalej analizuje prawo do rozwoju osobowości ludzkiej (s. 128 i n.) mające szersze znaczenie niż ekonomiczne. Nie wyjaśnia jednak jak elementy poza ekonomiczne mają się do rozwoju własnej osobowości człowieka.

Analizując kolejne prawo trzeciej generacji w rozdz. III – prawo do środowiska – Doktorant omawia zasadę zrównoważonego rozwoju. Powinna być ona, w moim przekonaniu, skorelowana z prawem do rozwoju, a nie tylko z prawem do środowiska. Zasada ta została przejęta do języka prawniczego z ekonomii. W założeniu pierwotnym miała zapewniać ochronę środowiska i była związana z tą gałęzią prawa. Ze względu na to, że samo pojęcie zrównoważonego rozwoju jest w języku prawnym stosunkowo nowe jego treść nie jest jeszcze ostatecznie ukształtowana. Sporny jest także w nauce jej charakter, mimo że wyrażona została w niektórych ustawach zasadniczych – np. w Konstytucji RP (art. 5). W myśl jednego ze spotykanych w literaturze stanowisk pozbawiona jest ona charakteru normatywnego i stanowi odzwierciedlenie pewnej idei politycznej i nie może być uznana za podstawę pozwalającą na budowanie trwałej strategii gospodarczej (J. Boć). Koresponduje z tym traktowanie jej jako normy programowej będącej jedną z wytycznych polityki państwa (W. Wołpiuk)..

Drugie stanowisko (np. Z. Bukowski), ku któremu zdecydowanie się przychyłam, uznaje zasadę zrównoważonego rozwoju za zasadę ustrojową determinującą kształt wszystkich wymienionych w konstytucji funkcji państwa. W tym ujęciu zrównoważony rozwój oznacza, najogólniej rzecz ujmując, konieczność znajdowania takich rozwiązań technicznych, organizacyjnych, prawnych itp. sprzyjających szeroko pojętemu rozwojowi ekonomicznemu, czy cywilizacyjnemu, które pozwolą chronić środowisko naturalne. Zasadę zrównoważonego rozwoju odnosi się zarówno do sfery stanowienia prawa i zawiera ona w tym ujęciu nakaz skierowany do ustawodawcy jak i do sfery stosowania prawa i w tym zakresie zawiera nakaz skierowany do organów to czyniących.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „w ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot” (wyrok z 6.6.2006 r., K 23/05, OTK-A 2006, Nr 6, poz. 62.)

6. Nieliczne uwagi nasuwa strona warsztatowa i redakcja pracy. Przykładem może być niezręczne sformułowanie utożsamiające konwencję z programem (s. 139 – „konwencja uznawana jest za sztandarowy program UNESCO”) oraz zastosowanie przymiotnika „finlandzki” zamiast „fiński”. Na szczęście mankamenty tego rodzaju są sporadyczne.

Na podkreślenie zasługuje dobra polszczyzna używana w całej rozprawie i komunikatywny język rozważań.

7. Uważna lektura rozprawy doktorskiej p. magistra Jana Plisa **nasuwa pewne uwagi szczegółowe** :

s. 14 – Autor myli się traktując prawa człowieka jako „ideę” i to „ostatnich dziesięcioleci. Zresztą jeżeli chodzi o perspektywę czasową sam na s. 25 napisał, że prawa człowieka to najważniejsza idea czasów nowożytnych. Ponadto ujmuje prawa człowieka (na s. 15) w szerszej perspektywie czasowej rozpoczynając od oświecenia.

s. 19 – w rozróżnieniu pomiędzy pojęciem prawa i wolności człowieka brak rozwinięcia tego zagadnienia i wskazania choćby na występujący w literaturze przedmiotu pogląd utożsamiający wolności z tzw. prawami negatywnymi (A. Nowicki), a więc zakazami ingerowania w określone obszary naszego życia.

s. 24 – Autor stwierdza, że „mimo braku definicji legalnej praw człowieka, można wyróżnić elementy charakterystyczne dla tej kategorii”. Nie podaje ich jednak i nie można ich wyprowadzić z treści poprzedzających to stwierdzenie rozważań. Brak też przypisu odsyłającego do odpowiedniej literatury. W tym stanie rzeczy cytowane stwierdzenie zawisło w próżni.

s. 33-34 – Autor powinien więcej miejsca poświęcić kształtującemu się na przełomie XIX i XX w. prawu regulującemu niektóre aspekty praw jednostki w czasie konfliktów zbrojnych (np. prawo humanitarne). Zapewniłoby to rozważaniom szerszą perspektywę.

s. 59-62 – Autor pisze o dwóch przeciwstawnych tendencjach rozwojowych świata, ale omawia szerzej tylko jedną z nich – globalizację. Drugą – „dezintegracja narodów” - utożsamia z rozpadem państw i tendencjami separatystycznymi. Omawia ją jednym zdaniem i nie dostrzega swoistego renesansu państwa narodowego.

s. 75-76 – zbyt pobieżne są rozważania na temat aborcji w kontekście prawa do życia. Autor powinien, choćby w przypisie, podać pozycje literatury zawierające różne poglądy. To samo dotyczy eutanazji.

s. 93 – rozwinięcia wymaga ujęcie w dysertacji konstytucjonalizacji praw socjalnych.

s. 111 – Autor powinien szerzej wyjaśnić dlaczego występująca w aktach prawnych „zależność (korelacja) między prawami człowieka a pokojem nie stanowi podstawy prawnej do pokoju przysługującego jednostce jako jedno z praw człowieka”.

s. 129 -131 – Autor w rozważaniach na temat prawa do środowiska nie stara się zdefiniować pojęcia środowiska albo sam, albo przez podanie elementów konstytuujących to pojęcie, wspólnych dla najczęściej występujących w literaturze definicji. Ogranicza się tylko do cytatów z dokumentów międzynarodowych. Należy tu zauważyć, że Konstytucja RP nie definiuje pojęcia środowiska. W kontekście art. 74 można stwierdzić, że chodzi tu o środowisko naturalne. Ustawodawca rozwijając postanowienia art. 74 ust. 2, określił w art. 3 pkt 39 ustawy z 27.4.2001 r. – Prawo ochrony środowiska, że termin ten oznacza ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wodę, powietrze, zwierzęta, rośliny, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami.

s. 145 – Autor w ostatnim akapicie rozdz. III mało rozbudował wywody uzasadniające dlaczego należy prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości włączyć do praw trzeciej generacji. Poza powołaniem poglądów K. Vasaka brak innej literatury na ten temat.

s. 146-158 – rozważania na temat prawa do pokoju w europejskim systemie ochrony praw człowieka zdominowane są omawianiem UZE. Brakuje wyjaśnienia ze strony Doktoranta przyjęcia takiego rozwiązania. Skoro w aktach prawa europejskiego nie występuje prawo do pokoju może wystarczyłoby się ograniczyć tylko do tej konstatacji i nie rozwijać tematu przez wprowadzanie wątków dotyczących UZE.

s. 161 – Autor tylko wzmiankuje o Europejskim Funduszu Rozwoju Obszarów Wiejskich z lat 70-tych XX w. Nie kontynuuje tego wątku w odniesieniu do późniejszego okresu. Rozwój obszarów wiejskich odgrywa coraz większą rolę w polityce zarówno UE jak i jej krajów członkowskich. Powstały niedawno w Polsce Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 został opracowywany na podstawie przepisów UE [m.in. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005]. Koresponduje on z zakończonymi w grudniu 2013 r. reformami, które towarzyszyły szerzej zakrojonej aktualizacji wspólnej polityki rolnej UE. Przyjęto wówczas podstawowe akty prawa unijnego na lata 2014–2020. Zakładają one, że polityka polegająca na wsparciu rozwoju obszarów wiejskich będzie realizowana za pośrednictwem krajowych lub

regionalnych siedmioletnich programów rozwoju obszarów wiejskich. Do najważniejszych celów reformy prawa UE i polityki UE w sferze rozwoju obszarów wiejskich zaliczyć należy uproszczenie przepisów lub zmniejszenie związanych z nimi formalności administracyjnych oraz ulepszenie pod względem merytorycznym działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

s. 193 – Autor przedstawia normatywny kształt monitoringu przewidzianego przez europejską Ramową Konwencję o znaczeniu dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa. Nie uzupełnia rozważań o informację jak ten mechanizm funkcjonuje w praktyce.

s. 219 – nie ma związku z rozważaniami dwuzdaniowa informacja o naczelnym organach konstytucyjnych w Szwajcarii.

s. 243-251 – w rozważaniach dotyczących prawa do dziedzictwa narodowego w prawie wewnętrznym państw demokratycznych Autor mógłby potraktować to prawo nie tylko jako obowiązek państwa do podejmowania działań na rzecz zachowania materialnych pomników (zabytków) dziedzictwa narodowego, ale także jako obowiązek zachowania jego elementów intelektualnych zwłaszcza związanych z ruchem ochrony praw człowieka i organizacjami walczącymi o demokratyczny ustrój państwowy. Z tego ostatniego wynika nakaz przeciwdziałania gloryfikacji osób i organizacji walczących w przeszłości z ruchem demokratycznym i ruchem ochrony praw człowieka.

8. Przechodząc do całościowej oceny opiniowanej rozprawy raz jeszcze pragnę zaakcentować, że oparta jest ona o prawidłowe konstrukcje teoretyczne i bogatą bazę źródłową, dowodzi umiejętności jej Autora prowadzenia naukowych analiz oraz ich łączenia z dojrzałą refleksją teoretyczną. Pan mgr Jan Plis dał przekonujące dowody samodzielności w ocenie prezentowanych w literaturze poglądów. Jest to przy tym w polskim piśmiennictwie praca pionierska, dotycząca zagadnień niezwykle interesujących w kontekście dokonującego się procesu poszukiwania najskuteczniejszych prawnych instrumentów ochrony praw człowieka na płaszczyźnie międzynarodowej, regionalnej – europejskiej oraz wewnętrznej i dlatego też korzystne byłoby jej jak najszybsze wydanie w formie drukowanej.

Pragnę jednocześnie wyjaśnić, że zadanie recenzenta potraktowałem jako obowiązek zwrócenia uwagi tak na strony dodatnie, jak i wątpliwości oraz zastrzeżenia, którym dałem wyraz starając się w miarę możliwości uzasadnić swój odmienny punkt widzenia. Zdecydowana przewaga wartości dodatnich stawia recenzowaną rozprawę w rzędzie tych, które posuwają naprzód naszą wiedzę. Autor nie tylko przedstawił ważne zagadnienie w obrębie nauki prawa, ale ponadto rozwiązał je w sposób samodzielny dając dowód znajomości przedmiotu i opanowania metod badań naukowych.

Uważam, że rozprawa Pana magistra Jana Plisa pt. *Ewolucja praw człowieka trzeciej generacji* ma wysoką wartość naukową i odpowiada wymaganiom ustawowym określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wobec powyższego wnoszę o jej przyjęcie przez Radę Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz dopuszczenie do jej publicznej obrony.

/Bogusław Banaszak/

Zielona Góra 19 kwietnia 2017 r.